

Клімаў І.П. (Мінск)

СКЛАД ПРАЖСКИХ ВЫДАННЯЎ Ф. СКАРЫНЫ

У 1517–1519 гг. у Празе Чэшскай Францішак Скарына выдаў друкам Біблію, якая змяшчае толькі кнігі Старога Запавету, да таго ж у няпоўным складзе: Пяцікніжка, кнігі Ісуса Навіна, Суддзяў, чатыры кнігі Царстваў, кнігі Руф, Эклезіяст, Песня Песняў, Плач Ерамій, Эсфір, Псалтыр, кнігі Прыпавесцяў Саламонавых, Іова, прарока Данііла, а таксама кнігі Юдзіф, Наймудрасці Ісуса Сірахава і Наймудрасці Саламона. Не выключана, што Скарынам было выдадзена больш кніг, чым вядома цяпер, аднак прамых сведчанняў гэтаму няма.

Важную асаблівасць Скарынавага кнігадруку складае парцэляцыя пры выданні Бібліі, г. зн. публікацыя яе асобнымі выпускамі (звычайна, па адной біблейскай кнізе). Св. Письмо ён выклаў як серыю маляўнічых кніжак, кожная з якіх мела асобную тытульную старонку і ўласныя прадмовы ды пасляслоўе. Пры гэтым Скарына трымаўся адзіных прынцыпаў падачы тэксту (фармат, паласа набору, шрыфт, мастацкае афармленне) і тым самым прадугледжваў магчымасць звядзення ўсіх выданняў пад адну вокладку. Дзеля гэтага ён выпусціў агульную прадмову да ўсёй Бібліі з тытульным аркушам *Бівлія руська*.

Парцэляцыя Бібліі — беспрэцэдэнтная з'ява для той эпохі. На парцэляцыю Скарыну прымусілі пайсці хутчэй за ўсё меркантильныя меркаванні: за аднаго боку, выданне ўсёй Бібліі было цяжка прафінансаваць, а з другога боку, гэта палягчала пакупнікам набыццё кніг (друкаваныя кнігі каштавалі даволі дорага), а, значыць, і збыт выданняў, які азначаў хуткі зварот укладзеных сродкаў. Але такая навацыя спрыяла лепшай папулярызаванасці Св. Письма, якое рабілася дасяжным для большай колькасці чытачоў.

Свае кнігі Скарына друкаваў не ў тым парадку, як яны ішлі ў тагачасных кодэксах Св. Письма. Першым у 1517 г. выйшаў Псалтыр (6.8.), затым — кнігі Іова (10.9.), Прыпавесцяў Саламонавых (6.10.), Ісуса Сірахава (5.12.). У 1518 г. выйшлі Эклезіяст (2.1.), Песня Песняў (9.1.), Наймудрасці Саламона (19.1.), Царстваў (10.8.), Ісуса Навіна (20.12.). З выданняў 1519 г. датаваныя толькі кнігі Юдзіф (9.02.) і Суддзяў (15.12.), тады як шэраг выданняў маюць толькі год выхаду (1519): кнігі

Руф, Эсфір, Плач Ераміі, Данііла і Быцця, а астатнія наогул не маюць даты: Выхад, Левіт, Чысла і Другі Закон. Але лічыцца, што апошнія чатыры кнігі, што ўваходзяць у склад Пяцікніжжа, маюць датаванне паводле першай кнігі — Быцця. Такі парадак выдання біблейскіх кніг выглядае выпадковым.

Але калі ўгледзецца больш уважліва, то можна заўважыць, што публікацыі маюць пэўную сістэму. Перш Скарына выдаў Псалтыр (6.8.1517 г.) — найбольш пашыраную біблейскую кнігу ў хрысціянскім свеце, паводле якой не толькі вучыліся набожнасці, але чытанню і пісьму. Затым (з 10.9.1517 г. па 19.1.1518 г.) ён выпусціў г. зв. Кнігі наймудрасці (*Libri sapientialis*), асобны хрысціянскі зборнік біблейскіх павучальных твораў (у складзе шасці кніг: Іова, Прыпавесцяў Саламонавых, Эклезіяста, Песні Песняў, Наймудрасці Саламона, Ісуса Сірахава). Гэты зборнік быў вядомы як заходняму (каталіцкаму), так і грэчаскаму (праваслаўнаму) свету, хаця і меў даволі слабае распаўсюджанне з прычыны асобнай павучальнасці яго твораў. Такі тэматычны выбар тлумачыцца хутчэй за ўсё тым, што беларускі выдавец жадаў выпусціць напачатку найбольш апавядальныя, цікавыя для шырокага чытача творы Бібліі.

Толькі пасля Кніг наймудрасці Скарына пераходзіць да выдання (1518—1519) Старэйшых Прарокаў і крыху пазней Пяцікніжжа, важнейшых частак Св. Пісьма. Старэйшых Прарокаў ён выдае цалкам, у складзе кніг Навіна, Суддзяў, Самуіла і Цароў; паводле грэка-праваслаўнай традыцыі дзве апошнія кнігі выступаюць у Скарыны пад назвай 1—2 Царстваў (1—2 Самуіла) і 3—4 Царстваў (1—2 Цароў). Аднак выдае ён Старэйшых Прарокаў не запар: напачатку выходзяць кнігі 1—4 Царстваў (10.8.1518 г.), як адзіны комплекс, затым кнігі Навіна (20.12.1518 г.) і, напэўна, пазней за ўсё — кнігі Суддзяў (15.12.1519 г.). Апрача іх Скарына ў розны час выдае астатнія кнігі з мегілот (частка іх ужо прысутнічала ў Кнігах наймудрасці), кнігу Юдзіф, а таксама кнігу прарока Данііла.

Склад выдадзеных Скарынам кніг здаецца бессістэмным; ва ўсякім выпадку, ён недастатковы ні для хрысціянскага, ні для іўдзейскага канона Св. Пісьма. Тым не менш, можна ўбачыць пэўны кірунак гэтых публікацый: ён адлюстроўвае ўважлівасць Скарыны да іўдзейскага Пісання. Пражскія выданні ахопліваюць асноўную частку іўдзейскага канона: Закон (*Torah*, у Скарыны *Тгорэх*), Прарокі (*Nebhi'im*, якія складаюцца са Старэйшых і Малодшых Прарокаў), Пісанне (*Kethubhim*). З іх Скарына выдаў: увесь Закон (Быцце, Выхад, Левіт, Лічбы, Другі Закон), усіх Старэйшых Прарокаў (Навіна, Суддзяў, Самуіла, Цароў),

усе пяць мегілаў Пісання (Руф, Эклезіяст, Песня Песняў, Плач Ерамій, Эсфір), чатыры (Псалтыр, Прыпавесці Саламонавыя, Іоў, прарок Данііл) з астатніх сямі кніг Пісання. Бракуе Малодшых Прарокаў і трох кніг іўдзейскага Пісання.

Тым не менш увага да іўдзейскага канона не адзначае, што Скарына быў іўдаістам ці жыдуючым: ён выпускаў тры кнігі (Юдзіф, Наймудрасць Саламона, Ісус Сірахаў) з дзесяці некананічных, якія хрысціянская традыцыя дадае ў склад Св. Письма і якіх няма ў іўдзейскім каноне, апрача таго, тытульныя назвы ўсіх кніг Скарына падае паводле хрысціянскай і, прынамсі, праваслаўна-славянскай традыцыі, таксама, як і парадак псалмоў; Псалтыр ён выдаў разам з 10 біблейскімі песнямі, у склад якіх уваходзіць і новазапаветны фрагмент.

Прычынай іўдаістычных зацікаўленняў Скарыны трэба, напэўна, лічыць філалагічны фундаменталізм, які з канца XV ст. зрабіўся папулярным сярод еўрапейскіх гуманістаў. На гэты час як тэкст Св. Письма, так і яго разуменне (інтэрпрэтацыя) сталі ўсё менш і менш задавальняць вучоных-гуманістаў, асабліва спрактыкаваных у веданні старажытных моў. Выйсце яны бачылі ў звяртанні да першакрыніц Св. Письма, да першасных гучанняў і значэнняў біблейскага тэксту. Пры вывучэнні Ст. Запавету галоўную ўвагу гуманісты надавалі яўрэйскай філалогіі. Тэкст хрысціянскага Ст. Запавету яны пачалі суадносіць з іўдзейскім канонам; разуменне Ст. Запавету было немагчымае без уліку старажытнай яўрэйскай традыцыі.

Пражская *Біблія* якраз і адлюстроўвае цікавасць фундаменталістычна настроенага хрысціянціна да яўрэйскай філалогіі. Скарына пачынае выданне Св. Письма не з Евангелля, як гэта было звычайна ў яго час, а са Ст. Запавету. У сваіх прадмовах ён згадвае яўрэйскія назвы біблейскіх кніг, а таксама асобныя яўрэйскія імёны, тлумачыць іх этымалогію і падае нават цэлыя цытаты (у кірылічнай транслітарацыі) з яўрэйскага тэксту. Ён выдае ўсю Тору і ўсіх Старэйшых Прарокаў, а таксама большую частку кніг іўдзейскага Пісання, быццам робячы спробы выдаць іўдзейскі канон цалкам. Але ні кніг Ездры і Нееміі, ні кніг Хронікаў (Параліпомену) сярод яго спадчыны невядома, таксама як і Малодшых Прарокаў. Ці выдаў Скарына гэтыя раздзелы іўдзейскага канона? Хутчэй за ўсё, не.

Праўда, згадкі самога Скарыны заахвочваюць думаць, быццам ён выдаў больш кніг, чым вядома зараз. Напачатку прадмовы да кн. Плача Ерамій Скарына паведамляе, што пра біяграфію прарока ён «шырэй напісал есми во предословии своем на книги прочества его». Множны лік «кнігі» прымушае меркаваць, што гуманіст выдаў асобна не

толькі Прароцтвы Ераміі, але і Ліст Ераміі (звычайна, Плач, Ліст і Прароцтвы аб'ядноўваюць у адну кн. Ераміі). Аднак не выключана, што гэтую згадку пра Ерамію Скарына зрабіў у разліку на будучую публікацыю гэтай кнігі, якая так і не адбылася. Для прыкладу, можна ўказаць на прадмову да ўсіх кніг Царстваў, дзе Скарына, пералічваючы розныя цыклы біблейскіх кніг, піша: «о сих всех книгах, мною на руський язык ново выложеных и о именах их ширей в предословиях от мене на кожны родельне положеных, выписано знойдеши». Падобна гэтаму і ў прадмове во всю Бівлію ён пералічвае склад усіх кніг Бібліі,значаючы, што «о сих книгах вся Бивлии ... розделы вкратце положих». У абодвух выпадках Скарына як пра свае гаворыць і пра тыя біблейскія кнігі, якія на той час ён яшчэ не выдаў. Відавочна, што такія заявы ён рабіў, разлічваючы на іх выданне ў будучым. Напрыканцы прадмовы да віленскага Саборніка (1522 г.) беларускі гуманіст, гаворачы пра раздзелы выдання, адзначае: «главы же, яко и во всех книгах Бивлии, Ветхаго и Новаго закона, мною на руськи язык выложеных, ... роздельне узриши». У гэтым выпадку таксама трэба дапусьцаць, што выдавец меў на ўвазе будучыя ці магчымыя публікацыі. Таму ўласным спасылкам Скарыны на самога сябе давяраць не выпадае, хаця яны ясна сведчаць, што ў яго былі планы выдаць усю Біблію ў поўным складзе.

Некаторыя ўскосныя аргументы схіляюць да думкі, што Скарына выдаў, па меншай меры, увесь Ст. Запавет. Падставай для гэтага служаць некалькі рукапісаных кодэксаў, дзе копіі вядомых біблейскіх кніг Скарыны (перапісаных нават з яго прадмовамі) суседнічаюць з невядомымі ў яго выданні кнігамі. Гэта ануфрыеўскі кодэкс 1575–1577 гг., з тэкстам поўнага Ст. Запавету, падзеленым у XIX ст. на дзве часткі, якія захоўваюцца зараз у Львове і Санкт-Пецярбургу, і недатаваны віленскі кодэкс (XVI ст.), з тэкстам Малодшых Прарокаў. Гэта спакушала розных даследчыкаў (А. Флароўскі, А. Алексютовіч, Я. Нёміроўскі, Г. Галенчанка) прысвоіць пераклад усіх старазапаветных кніг у гэтых кодэксах Скарыне на падставе таго дапушчэння, што пераклад Скарыны дайшоў толькі ў рукапісаных копіях. Але мова і пераклад старазапаветных кніг у гэтых кодэксах дэталёва нікім не даследаваліся. П. Уладзіміраў, які знаёміўся з імі, схіляўся да думкі, што яны перакладаліся з чэшскай версіі. Ва ўсякім выпадку, стыль фрагментаў прадмоў да кніг Малодшых Прарокаў у ануфрыеўскім кодэксе яўна не скарынаўскі; напісаны ж яны старабеларускай мовай з моцным уплывам заходнеславянскага сінтаксісу. Хутчэй за ўсё, біблейскія кнігі Ска-

рынавага выдання былі дапоўненыя пісцамі паводле іншых крыніц, не звязаных са Скарынам.

Матэрыяльныя ўмовы і розныя акалічнасці не дазволілі Скарыне выдаць цалкам усё Св. Письмо, і ў Празе ён абмежаваўся Ст. Запаветам. Ён публікаваў яго выпускамі, і выбар біблейскіх кніг для публікацыі адлюстроўвае светапогляд беларускага гуманіста. Выданне напачатку Псалтыра, а затым Кніг наймудрасці з усёй пэўнасцю сведчыць аб асветніцкіх інтэнцыях Скарыны. Выпуск наступных кніг Ст. Завету паказвае, што беларускі асветнік прызнаваў і разумеў вартасць і непераходнае значэнне іудзейскага канона для хрысціянскага чытача.

Киреева Г.В. (Минск)

ГРОДНЕНСКИЕ ИЗДАНИЯ XVIII ВЕКА: К СОЗДАНИЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ РЕТРОСПЕКТИВНОЙ БИБЛИОГРАФИИ БЕЛАРУСИ

Национальная библиотека Беларуси (НББ) разработала и реализует долгосрочную программу создания национального репертуара изданий, вышедших в дореволюционный период. К реализации этой программы НББ приступила в 1972 г. Первый частично реализованный проект – издание сводного каталога (СК) *Кніга Беларусі. 1517–1917*¹, в котором учтены книги, напечатанные кириллицей с 1517 по 1800 гг., а также книги, напечатанные на русском и белорусском языках, вышедшие с 1801 по 1917 гг. Второй проект программы – продолжение СК, в котором должны быть отражены книги, напечатанные латинским шрифтом в XVI–XVIII вв. К осуществлению этой задачи библиотека приступила в конце 80-х гг. В отделе редкой книги НББ была создана электронная база данных (БД) “Кніга Беларусі”, которая на сегодняшний день насчитывает более 2000 записей. В БД наряду с краткими описаниями, то есть записями short-title, взятыми из библиографических источников, включены полные научные описания белорусских книг, хранящихся в фондах НББ и Национального музея истории и культуры Беларуси. Источниковедческой базой для выявления изданий, кроме каталогов библиотек, являются библиографические указатели.

¹ *Кніга Беларусі. 1517–1917: Зводны каталог / Дзярж. б-ка БССР імя У.І.Леніна, БелСЭ; Склад. Г.Я.Галенчанка і інш. Мн., 1986. 615 с.*